

ДОКУМЕНТ ЗА ЈАВНИ ПОЛИТИКИ ЗА

НЕДИСКРИМИНАЦИЈА ВРЗ ОСНОВ НА СЕКСУАЛНА ОРИЕНТАЦИЈА И РОДОВ ИДЕНТИТЕТ

ДОКУМЕНТ ЗА ЈАВНИ ПОЛИТИКИ ЗА

**НЕДИСКРИМИНАЦИЈА ВРЗ ОСНОВ
НА СЕКСУАЛНА ОРИЕНТАЦИЈА
И РОДОВ ИДЕНТИТЕТ**

ДОКУМЕНТ ЗА ЈАВНИ ПОЛИТИКИ ЗА
**НЕДИСКРИМИНАЦИЈА ВРЗ ОСНОВ
НА СЕКСУАЛНА ОРИЕНТАЦИЈА И РОДОВ ИДЕНТИТЕТ**

Издавач: Институт за човекови права

Автор: проф. Д-р Јован Ананиев

Уредник: Антонио Павловски

Лектура: Татјана Стојаноска

Графички дизајн: Аркус дизајн

Место и година на издавање: Скопје, декември 2019

Оваа публикација е изработена со финансиска поддршка од Германската амбасада. Нејзината содржина е одговорност на Институтот за човекови права и не ги одразува гледиштата на Германската амбасада или влада.

СОДРЖИНА

Вовед	4
1. Пристап во подготовката на Документот за јавни политики	5
Цели на Документот.....	5
Анализа на проблемот.....	5
2. проблемот со немање Комисија за спречување и заштита од дискриминација заради ефикасна заштита на ЛГБТИ лицата ..	7
3. Донесување општа препорака	10
Општа препорака за отстранување на дискриминаторска содржина во учебниците во основното, средното и високото образование	11
Општа препорака за спречување говор на омраза врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет во медиумите, интернет порталите и социјалните медиуми	14
4. Известување пред меѓународните организации и спроведување на нивните препораки	19
УНДП Листа на индикатори за индексот на вклученост на ЛГБТИ лицата	20
Известување пред Советот на Европа	24
5. Постапување по претставки	25
Комисија за спречување и заштита од дискриминација.....	25
Народен правобранител	26
6. Собирање, чување и дистрибуција на статистички податоци	28
7. Формирање советодавно тело на експерти од областа на правата на ЛГБТИ лицата	31
8. Зголемување на јавната свест, информирање и едукација	32
9. Подготовка на тематски извештај	34
10. Резиме на препораките	36
Библиографија	38

ВОВЕД

Документов за јавни политики за заштита од дискриминација, врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, има за цел да даде приказ на главните области и облици на дискриминација во Република Северна Македонија, преку претставување резултати од истражувања, анализа на документи и интервјуа. Бидејќи главно тело за еднаквост е Комисијата за заштита од дискриминација, која се очекува да отпочне со работа во блиска иднина, главниот осврт на овој документ е кон Комисијата, преку следење на нејзините нови надлежности и давање препораки кои мерки треба да ги преземе. Исто така, Документов содржи препораки и до органите на управата, единиците на локалната самоуправа, Народниот правобранител и невладините организации.

1. Пристап во подготовката на Документот за јавни политики

Цели на Документот

- Приказ на главните проблеми кои се однесуваат на дискриминацијата врз основа на сексуалната ориентација и родовиот идентитет;
- Анализа на главните институционални проблеми за заштита од дискриминација и нудење решенија за јакнење на транспарентноста и квалитетот на изборот на членовите на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, јакнење на капацитетот на Народниот правобранител и на Националното координативно тело за недискриминација;
- Нудење соодветни алтернативи за надминување на проблемите со издвојување на најсоодветните препораки;
- Предлог - мерки за спроведување на препораките и
- Предлог на најсоодветни начини за набљудување на спроведувањето на препораките и вклучување на граѓанското општество во утврдувањето на приоритетите и во спроведувањето на политиките.

Анализа на проблемот

Анализа на проблемот е заснована на двете спроведени анкети, како и на истражувањата спроведени од невладините организации, наодите содржани во Извештајот на ЕКРИ, од 2016 година, истражувањето на АВМУ и искуствата и извештаите на КЗД. Областите на дискриминација, кои се во фокус на Документов, се медиумите, образованието, здравствената заштита и пристапот до добра и услуги. Исто така, врз основа на досегашната практика на Собранието и на законите, се прави анализа на главните проблеми врзани за изборот на членовите на КСЗД и претпоставените проблеми што може да настанат, како и анализа на досегашното искуство на КЗД, Народниот правобранител и НКТ, како и проблемите што постојат, од аспект на спречување и заштита од дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет.

Документов е базиран на стандардите за анализа и креирање на јавната политика, кои се прифатени и од Владата, а тоа се следниве:

Политиката, како процес за преземање или непреземање активности од Владата за да се реши одреден проблем или низа од меѓусебно поврзани проблеми, како и начин за утврдување насоки за остварување на утврдените цели, се остварува преку инструментите на политиката кои претставуваат механизам за остварување на целите. Инструментите на политиката се изразуваат преку регулативните инструменти (закони и други прописи); материјали (анализи, извештаи, остврти и информации) кои даваат пресек на политиката за остварување на регулативните инструменти; финансиски инструменти (субвенции, даноци, даночни ослободувања и намалувања, придонеси и надоместоци, буџетски трошоци

и сл.) и информативни инструменти – издавање информативни материјали – брошури, реклами, пропаганди и други видови материјали, користење средства за јавно информирање и употреба на web страници.

Процесот на анализа на политиките и нивната координацијата се состои од следниве фази:

1. Подготвување предлози за политиките и предлози за инструментите на политиката преку кои политиката ќе се спроведе од министерствата и од другите органи на државната управа;
2. Консултации меѓу министерствата и другите органи на државната управа пред поднесувањето на материјалите и актите до Генералниот секретаријат;
3. Разгледување на материјалите и актите од колегиумот на државни секретари (Генералниот колегиум);
4. Разгледување на материјалите и актите од работните тела на Владата;
5. Разгледување на материјалите и актите на седниците на Владата; и
6. Следење на спроведувањето на политиките (Методологија; 2006).

2. Проблемот со немање Комисија за спречување и заштита од дискриминација заради ефикасна заштита на ЛГБТИ лицата

Општата јавност, согласно со спроведеното истражување за потребите на Институтот за човекови права, во релативно висок процент, добро е запознаена дека е донесен новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација. Ова е разбирливо, бидејќи јавноста подолг период беше информирана за потребите од неговото донесување, за одложувањето на донесувањето, како и за спротивставените ставови околу некои одредби, како што се основите за дискриминација и отстранувањето на дефиницијата на бракот. Но, токму информираноста дека е донесен нов Закон создава поголеми очекувања кај граѓаните во доменот на спречувањето и заштитата од дискриминација, особено кај граѓаните кои трпат последици од дискриминација во различни области.

Главна институционална промена, која се прави со Законот, е зајакнувањето на надлежностите и капацитетот на националното тело за еднаквост, кое, со новиот Закон е насловено како Комисија за спречување и заштита од дискриминација. Законодавецот предвидел дека составот на Комисијата ќе се избере во рок од три месеци од донесувањето на новиот закон и од тие причини во него е содржана одредба која предвидува прекин на мандатот на членовите на комисијата најдоцна во рок од 90 дена од стапувањето во сила на Законот. Мандатот на Комисијата, според претходниот закон, требаше да трае пет години, но започна во јануари 2016 година, а заврши во август 2019 година. Заради прекилот на мандатот и неименувањето нова Комисија, до овој момент, се создаде правна несигурност меѓу граѓаните и обратен ефект од она што треба-

ше да го постигне донесувањето на новиот закон, односно да ја зајакне ефикасноста на заштитата на нивните права во случаите кога се жртви на дискриминација. Иако Народниот правобранител, исто така, е институција која е дел од системот за заштита од дискриминација, и иако и граѓаните може да поднесат претставки, сепак, осум и полугодишното постоење на специјализирано тело за заштита од дискриминација, односно Комисијата, беше т.н. прва адреса на која се упатуваа претставките и стана повеќе препознатлив механизам за заштита од дискриминација. Дополнително, ускратена е можноста да се пријави дискриминација, извршена во приватниот сектор, бидејќи за овој сектор не е надлежен Народниот правобранител.

Откако Собранието на Република Северна Македонија го објави јавниот оглас за пријавување на кандидати за членови на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, којшто траеше месец дена, помина период од неколку месеци и Собранието го поништи. По завршувањето на огласот, надлежното собраниско работно тело- Комисијата за прашањата на изборите и именувањата, никогаш нема дискутирано на седница за пријавите на кандидатите, ниту пак има спроведено јавна расправа, како законски предуслов за Комисијата да даде предлог-листа на кандидати. Имајќи предвид дека Законот нема определено на кој начин да се спроведе јавната расправа и дополнително, дека формата и процедурата на јавната расправа не е дефинирана во Законот за Собранието и во Деловникот за работа на Собранието, не е доволно јасно како ќе се гарантира транспарентноста и ефикасноста на јавната расправа.

Се препорачува невладините организации да ги имаат следниве индикатори за транспарентност и демократичност при именувањето на членовите на Комисијата:

Исполнетост на законските услови на кандидатите за избор на членови на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација

- Вкупен број пријавени кандидати;
- Број на кандидати кои ги исполниле законските услови;
- Служба или тело при Собранието, што направило селекција;
- Релевантност на доставените документи кои ги потврдуваат барањата содржани во огласот (македонско државјанство, високо образование со најмалку 240 ЕКТС, 7 години искуство во доменот на човековите права, 5 години искуство во доменот на недискриминацијата, не е носител/ка на партиска функција, неосудуваност и нема забрана за вршење професија, дејност или должност)

Јавна расправа

- Известување на веб страницата на Комисијата за прашања на изборите и именувањата за одржување јавна расправа (дали е поставено известување, кога е поставено и колкав е периодот од поставувањето до датумот на одржувањето?);

- Дали известувањето содржи покана до заинтересираните субјекти за присуство на јавната расправа, со дадени податоци (електронска пошта, телефон и краен рок) за пријавување на присуство?
- Доставени покани (преку електронска пошта или преку класична пошта) до претпоставено заинтересирани субјекти (здруженија на граѓани, високо-образовни установи, научни работници, органите на управата, Народниот правобранител, правосудните органи и сл.) за присуство на јавната расправа;
- Разумен рок за поканување;
- Обезбедена плуралност (застапеност на различни заинтересирани субјекти) во текот на јавната расправа;
- Претседавач со јавната расправа;
- Јавни настапи на учесници на јавната расправа кои содржат омаловажување и навреда против кандидат или кандидати;
- Дали јавната расправа завршила со усвојување заклучоци кои треба да бидат составен дел од извештајот и дали истите биле усвоени со гласање, кои гласале за истите, или пак, биле формулирани од страна на претседавачот, без да се гласа за нив?;
- Дали кандидатите, за кои преовладувале ставовите да бидат именувани, ја отсликуваат различноста во општеството (разлики во однос на род, етничка припадност, попреченост, плански региони, припадност на маргинализирани групи и сл.)?;

3. Донесување општа препорака

Една од новите надлежности на Комисијата е да донесува општи препораки и да го набљудува нивното спроведување. И претходната Комисија имаше донесено неколку општи препораки, иако тоа не беше наведено во надлежностите во претходниот Закон, но сепак, немаше можности за следење на нивното спроведување. Препораките се однесуваа на недискриминација врз основа на сензорна попреченост, здравствена состојба, вероисповед и убедување, но немаа подготвено општа препорака врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет.

Потребно е Општата препорака да се однесува на превенција и заштита од дискриминација во конкретна област, на неопределен број лица и во неопределени ситуации, доколку практиката на Комисијата има утврдено поголема честост на дискриминаторската појава (врз основа на број на слични претставки, често присутна дискриминаторска појава како известување во медиумите, известувања од страна на невладините организации или пак, сознанија добиени од непосредни или посредни истражувања).

Врз основа на досегашното искуство на Комисијата, кога станува збор за дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, може да се заклучи дека најголемиот број претставки се однесуваат на дискриминаторски содржини во учебниците, на сите нивоа на

образование и на поттикнувањето дискриминација преку говорот на омраза во електронските медиуми и интернет порталите, како и на социјалните мрежи.

Се препорачува:

1. Комисијата да подготви две општи препораки кои ќе се однесуваат на недискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет. Едната препорака би требало да биде Општа препорака за отстранување на дискриминаторската содржина во учебниците во основното, средното и високото образование, а втората да биде Општа препорака за спречување говор на омраза врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет во медиумите, интернет порталите и социјалните медиуми. Првата препорака би требало да се однесува на неколку основи на дискриминација и во неа би требало да се вклучи сексуалната ориентација и родовиот идентитет. Втората препорака би можела да се однесува исклучиво на основот сексуална ориентација и родов идентитет, бидејќи има многу поголеми специфики во врска со различните видови на производители и пренесувачи на дискриминаторска содржина.
2. Се препорачува двете општи препораки да бидат подготвени преку процес на вклученост на различни заинтересирани страни, да бидат јасно прецизирани целите кои треба да бидат постигнати, да се определи кои се најчестите начини на дискриминирање и кои се моделите на намалување на степенот на недискриминација и нејзина превенција.
3. Општите препораки треба да имаат јасно дефинирани институции за кои се однесуваат препораките.
4. Потребно е во воведниот дел да се повикуваат на меѓународните и домашните стандарди и практики и да дадат јасна слика за состојбата со дискриминацијата во областа.
5. Се препорачува Комисијата да подготви посебен документ во кој ќе се утврди методологија за набљудување на спроведувањето на општата препорака, со утврдени извори на верификација, индикатори и алатки за оценка.

Општа препорака за отстранување на дискриминаторска содржина во учебниците во основното, средното и високото образование

Во изминатите години до Комисијата беа доставени претставки од здруженија на граѓани за постоење дискриминаторски содржини во учебниците на различни степени на образование, врз основа, пред сè, на етничка припадност, боја на кожа, пол и род, припадност на маргинализирана група и сексуална ориентација и родов идентитет. Во мислењата, во кои Комисијата утврди дискриминаторска содржина, му се препорачало на Министерството за образование и наука да ја отстрани дискриминаторската содржина и учебникот да се препечати. Во најголемиот дел од случаите е постапено по препораките на Комисијата, но

не е направена модификација на дискриминаторската содржина и истата не била изменета со неутрална терминологија и со содржина која е научно втемелена и објективна од авторот или од групата автори, туку само е направено отстранување на текстот. Ова, исто така, се однесува и за учебниците во кои е утврдена дискриминација по основ на сексуална ориентација и родов идентитет.

Прв случај во кој Комисијата утврди дискриминација беше случајот по претставката на Коалицијата „Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници“, што беше покрената поради вознемирувачката содржина на учебникот по педагогија за III година гимназиско образование, врз основа на сексуалната ориентација. Воедно, ова е и прва претставка на Мрежата за заштита од дискриминација и е од исклучително значење за правната практика, но и за унапредувањето на правата на ЛГБТИ лицата, бидејќи по прв пат, како дискриминаторска основа, беше поставена сексуалната ориентација, па ако се имаат предвид околностите под кои се носеше ЗСЗД, донесеното мислење воспостави определена практика на Комисијата – иако, во ЗСЗД сексуалната ориентација не е изречно наведена како основа за дискриминација. Постапувајќи по оваа претставка, Комисијата изврши толкување и примена на Законот, во смисла на тоа дека и сексуалната ориентација може да претставува основа за дискриминација. Во мислењето Комисијата утврдува дека содржината во спорниот учебник „Педагогија“, во делот во кој е наведено дека „хомосексуалноста и лезбејството се варијанти на полов нагон, и секако, како опачини се манифестираат со свртеност на индивидуата кон сексуален партнер од ист пол... Меѓу ориентираните лица и во двата пола има многу невротични и психотични личности“ е вознемирувачка и предизвикува чувство на пониженост и повреда на достоинството на група луѓе, што произлегува од дискриминациска основа (Јадровски и други: 2019: 36 стр).

Училиштето, како моќен ресурс и појдовно стојалиште за отпочнување на промените и за враќање на довербата во институциите на системот, е ставено во прв план и пред семејството, кое, во традиционална и дезорганизирана заедница нема моќ самото да се избори за своите деца. Истовремено, токму училиштето и семејството, според добиените наоди, се препознаени како „точки на застој“ и на големи нееднакости, со лоши прогнози за иднината на ЛГБТ-младите (Кортарова Унковска; 2018: 53 стр).

Дискриминаторската содржина во учебниците има голем придонес во одржувањето и развивањето на стереотипите и предрасудите кон одделни групи, вклучително и кон ЛГБТИ луѓето. Ваквите содржини придонесуваат да се развива нетолеранција уште од најрана возраст и да се манифестира со насилство меѓу врсниците и самоизолација и изолација на младите кои имаат различна сексуална ориентација од хетеросексуалната. Дополнително, не претставува само проблем дискриминаторската содржина, туку претставува проблем и немањето содржини кои даваат објаснување на фактичката состојба и претставувањето информации кои се научно базирани и се однесуваат на сексуалноста и родовите идентитети, а имаат образовна цел, но и превентивна цел- да спречат дискриминација и нетолеранција.

Од досегашната пракса на Комисијата може да се заклучи дека дискриминаторски содржини најчесто се среќаваат во учебниците за средно и високо образование по предметите психологија, медицинска психологија, психијатрија, социјална патологија и педагогија. Проблематично е што во дел од тие учебници сексуалната ориентација е претставена како болест или растројство, изопачено однесување, општествена патологија и сл. Исто така, освен ваквите квалификации, истите се дообјаснуваат со текст којшто поттикнува дискриминација. Голем проблем е што дел од овие учебници се наменети за високото образование и тоа за студиите по психологија, медицина, социјална работа, политика, право, педагогија и социологија. Со овие учебници се едуцираат лекарите и лицата кои треба да бидат дел од стручната служба за психо-социјалната поддршка во образовната, социјалната и здравствената сфера. Ова претставува собено голем проблем, бидејќи информациите не се во функција само за стекнување на општо образование, туку тие се применуваат кај конкретни случаи и на тој начин проблемот се мултиплицира и се намалува можноста од ефикасна поддршка за ЛГБТИ лицата, или пак, може да бидат дури и дискриминирани од овие стручни лица.

Министерството за образование и наука до сега има преземено активности за отстранување или модифицирање на некои дискриминаторски содржини, но во врска со ова прашање не е пристапено системски и систематично, туку само врз основа на некоја јавна реакција за содржината во некој учебник, или пак, после упатена препорака од Народниот правобранител или од Комисијата за заштита од дискриминација. Но, проблемот е најголем кај универзитетските учебници, бидејќи над нив немаат надлежност Министерството за образование и наука и органите во состав на Министерството, туку се почитува автономијата на државните и приватните универзитети. Во рамки на универзитетите, текстот на учебникот се доставува на рецензирање најчесто на двајца рецензенти, а потоа наставно-научните совети ги прифаќаат претходно објавените рецензии во универзитетскиот билтен и на тој начин стручниот текст добива статус на учебник.

Слободата на научното творештво е една од најголемите цивилизационски придобивки, придонесува кон човековиот развој во сите области и е едно од заштитените човекови права. Очигледно е дека во македонската академска заедница постојат различни мислења, ставови и реферирање на различни научни авторитети кои се однесуваат на феноменологијата на различните сексуални ориентации и родов идентитет. Од тие причини, потребно е македонските научници да ги ускладат своите стојалишта, почитувајќи ги меѓународно прифатените и докажаните стандарди.

Стратешкиот пристап кон ова прашање дава можност да се заклучи дека истото е опфатено на следниов начин:

Како едни од специфичните стратешки цели во областите образование, наука и култура во Стратегијата за еднаквост и недискриминација, 2016 - 2020 година се наведени:

Анализа на учебниците и на програмите по основ на недискриминација и еднакви можности.

Сензибилизирање на вработените во средните и основни училишта за случаи на недискриминација, особено во мулти-етнички општествени средини.

Во Стратегијата за образованието 2018-2025 година, како еден од предизвиците во општото средно образование е наведено дека „Дел од учебниците се застарени и содржат стереотипи, предрасуди, стигматизација и во нив недостасуваат елементи на коегзистенција, почитување на различностите, интеграција, мултикултурализам, што е дополнително комплицирано со демотивиращкото законодавство за изработка и ревидирање на учебници. Изработката и надополнувањето на учебниците со нови содржини е бавен и долг процес и не ги задоволува потребите на наставниот кадар за најнови содржини во одредени области, со што наставата застарува (Министерство; 2018: 43 стр).

Како еден од стратешките приоритети е средното образование да придонесува кон запознавање со човековите права, почитување на различностите и практикување на демократските вредности кај учениците (Министерство; 2018: 45 стр).

Препораки за институционална соработка

Во Општата препорака се предлага :

- Во следната Национална стратегија за еднаквост и недискриминација, која треба да отпочне со важност од 2020 година, да се вметне и Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, како институција која треба да е вклучена во анализата на учебниците од аспект на недискриминација и да се предвидат мерки и активности кои ќе треба да ги презема, како Комисијата, така и останатите органи на државната управа кои работат во доменот на образованието и науката.
- Да се дефинираат концептите на недискриминација во учебниците, со посебна секција за основот сексуална ориентација и родов идентитет и да се препорача како да се претставуваат родово-неутралните содржини во учебниците.
- Да се дефинираат надлежностите на институциите и релациите меѓу нив, од аспект на проверка на содржините на идните учебници во основното и средното образование од можна дискриминација, како и отстранувањето на дискриминаторските содржини преку нивно бришење или модифицирање. Како институции кои треба да се вклучени се Комисијата, Народниот правобранител, Министерството за образование и наука, Бирото за развој на образованието и претставници на цивилното општество.
- Се препорачува организирање научно-стручни собири во организација на Комисијата и Министерството за образование и наука на кои ќе учествуваат научни и стручни лица во областа на психијатријата, психологијата, социологијата и педагогијата. На ваквите собири е потребно да се дискутира за евентуално спротивставените мислења и аргументи околу различните сексуални ориентации

и родовиот идентитет и како да се надминат тие во македонската наука. Исто така, потребно е да се утврдат унифицирани пристапи за досега проблематичните прашања, во склад со меѓународните стандарди и да претставуваат стандард на којшто ќе се повикуваат институциите што ќе учествуваат во утврдување на можна дискриминација во учебниците.

- Се препорача до високообразовните установи да создадат внатрешни процедури за ревизија на учебниците од дискриминаторска содржина, со посочување на стандардите на Светската здравствена организација и на други органи и тела на Организацијата на обединетите нации кои треба да се почитуваат од авторите и рецензентите, а се во доменот на сексуалната ориентација и родовиот идентитет.

Општа препорака за спречување говор на омраза врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет во медиумите, интернет порталите и социјалните медиуми

Во Општата препорака на ЕКРИ бр. 15, во однос на борбата против говорот на омраза се дава дефиниција за говорот на омраза како употреба на една или повеќе особени форми на изрази – имено: застапување, промовирање или поттикнување на омаловажување, омраза или оцрнувања на лице или група на лица, како и која било форма на вознемирување, навреда, негативни стереотипи, стигматизација или закана против таквото лице или лица и какво било оправдување на сите овие форми на изрази (ЕКРИ Општа; 17 стр), Оваа Општа препорака упатува и на областите кои треба да бидат во интерес на државите во борбата против говорот на омраза и затоа и се препорачува на Комисијата, во Општата препорака, која е добро да ја донесе, да ги разработи следниве поглавја/препораки:

Причини и распространетост;

Подигање на свеста;

Поддршка за лицата кои се цел на говорот на омраза;

Само-регулација;

Медиуми и интернет;

Управна и граѓанско - правна одговорност;

Кривично-правна одговорност и санкции.

Состојби со поттикнување дискриминација и вознемирување преку говор на омраза заснован на хомофобија/трансфобија во медиумите и на интернет

Во Извештајот на ЕКРИ за Македонија, од 2016 година, се заклучува дека не постои официјален механизам за мониторинг на хомофобичниот/трансфобичниот говор на омраза и дека властите не собираат статистички податоци за овие инциденти (параграф 17). Само-регулаторното тело на медиумската индустрија разгледува наводи за новинарско непрофесионално однесување и објавува одлуки и препораки, кои, сепак,

немаат правно-обврзувачко дејство и не се извршуваат. Околу 50% од овие одлуки не се спроведуваат (параграф 26). Во земјава не постои регулаторно тело за интернетот, а оваа област не спаѓа во надлежност на регулаторното тело за аудио-визуелните медиуми. Во 2015 година Министерството за внатрешни работи воспостави Црвена линија преку која може да се поднесуваат поплаки или да се пријавуваат случаи на говор на омраза на едноставен начин, преку интернет. До сега, корисниците пријавуваа само случаи на лични навреди. Ова укажува дека во земјава постои општ концептуален проблем со разбирањето на говорот на омраза, кој не се разликува доволно од лична навреда или клеветата, а не се фокусира ни на поттикнувањето омраза и дискриминација против одредена идентитетска група, како што се етничките, верските или сексуалните малцинства (параграф 27).

Конкретната анализа на медиумската содржина покажува висок процент на хомофобични и трансфобични елементи. Забележано е експлицитно негативно претставување на ЛГБТ заедницата во 43 текстови што се однесуваат на ЛГБТ теми со фокус на Македонија. Ова претставува 29% од вкупниот број објави што се однесуваат на Македонија и речиси сите тие ја ставаат ЛГБТ заедницата во политичко-манипулативен контекст. Анализата на дистрибуцијата на експлицитно негативните објави за ЛГБТ заедницата сепак не покажува дека е тоа сеприсутна карактеристика на јавната сфера – оти речиси 91% од негативните објави доаѓаат само од еден извор. Сепак, практиката на политичка манипулација со позицијата на една маргинализирана група е во основа дерогативна, дискриминаторска и имплицитно поттикнува насилство. Практиката на негативно претставување е спротивна на член 10 од Кодексот на новинарите на Македонија, според кој „новинарот нема свесно да создава ниту преработува информации што ги загрозуваат човековите права или слободи, нема да говори со јазикот на омразата и нема да поттикнува насилство и дискриминација, по која било основа (национална, верска, расна, полова, социјална, јазична, сексуална ориентација, политичка...)“ (Мицевски; 74 стр).

Анализата на публиката што ја има направено Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, ја покажува перцепцијата на содржините на аудио и аудиовизуелните медиуми. 26% од испитаниците сметаат дека хомосексуалноста на домашните телевизии е претставена како болест, 44% сметаат дека таа не е претставена како нормална сексуална ориентација, а 45% на прашањето дали хомосексуалноста е претставена како опасност по наталитетот, одговориле со ‘не знам’. 28% од испитаниците сметаат дека во ТВ програмите на домашните телевизии хомосексуалноста е претставена како опасност по општествените вредности (71). За тоа дали им пречи ако хомосексуалците се претставени како психички болни, - 38% одговориле дека ‘не знаат’ или не дале одговор, 32% одговориле дека не им пречи, а на 30% дека им пречи. Нормални личности - 38% не знаеле да одговорат, а на исто толкав процент од испитаниците не им пречи Опасност по семејните вредности - 41% не знаат, а на 33% не им пречи (Агенција; 73 стр.). Овие резултати покажуваат дека медиумите имаат силен потенцијал да продуцираат и пренесуваат содржини кои поттикнуваат ширење дискриминација и вознемирување. Од друга страна, резултатите покажуваат дека за некои прашања има висок, а за

други релативно висок праг на хомофобичност и трансфобичност меѓу слушателите, односно меѓу гледачите. Секако, за ова голем придонес, покрај другите фактори, имаат и медиумите.

Покрај официјалниот мониторинг кој го прави АВМУ, силна улога во заштитата од говор на омраза имаат пријавите на граѓаните и следењето од невладините организации. Согласно со собраните податоци од Хелсиншкиот комитет за човекови права, од платформата за бележење говор на омраза во реално време (www.govornaomraza.mk) и за разлика од недостигот на судската практика, јасно е дека во Република Северна Македонија говорот на омраза, како феномен, значително е застапен, особено по основ на етничка припадност и сексуална ориентација. Процесот на документирање/бележење говор на омраза на интерактивната веб платформа официјално почна во април 2014, а има забележување до крајот на јули 2015 година, во кој биле поднесени вкупно 237 пријави, од кои 103 биле потврдени, а 90 пријави биле верификувани (Шулевска, 23).

Институционални предизвици

На крајот од 2018 година во Собранието беа изгласани измени во Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, во кој беа внесени сексуалната ориентација и родовиот идентитет, како основи за дискриминација и говор на омраза, додека за медиумите, кои користат говор на омраза, е предвидена глоба (Преглед; 2019; 2 стр) или поточно, чл. 48 од Законот за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, објавен во Службен весник на РМ, бр 247, од 31 12 2018 година.

(1) Аудио и аудиовизуелните медиумски услуги не смеат да содржат програми со кои се загрозува националната безбедност, се поттикнува насилно уривање на уставниот поредок на Република Македонија, се повикува на воена агресија или на оружен конфликт, се поттикнува или се шири дискриминација, нетрпеливост или омраза врз основа на раса, боја на кожа, потекло, национална или етничка припадност, пол, род, сексуална ориентација, родов идентитет, припадност на маргинализирана група, јазик, државјанство, социјално потекло, образование, религија или верско уверување, политичко уверување, друго уверување, попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, лично својство и општествен статус, или која било друга основа.

(2) Посебните забрани од став (1) на овој член треба да бидат во согласност со практиката на Европскиот суд за човекови права

На ваков начин е подобрена регулативата, но потребно е да се разработат протоколи за ефикасно пријавување и утврдување на говорот на омраза. Во досегашното искуство на Комисијата за заштита од дискриминација, беа доставувани претставки од Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, кои, во најголем дел, претставуваа препратени претставки, кои беа доставени од невладини организации до Агенцијата. Агенцијата има законска обврска да реагира, па затоа, во Општата препорака, треба да се утврди каде застанува надлежноста на Агенцијата, а кога и во кои случаи е потребно да се вклучи Комисијата.

Поточно кажано, потребно е да се прецизира во каква форма треба да се достави претставка (освен целата содржина во аудио или аудиовизуелен формат и транскрипт, односно да се достави извадокот каде што е утврден хомофобичен/трансфобичен говор на омраза) за Комисијата да постапува, кога Комисијата има консултативна улога.

Се препорачува Комисијата да утврди стандарди за превенција од говор на омраза кои ќе бидат упатени до медиумите и ќе бидат дел од нивните интерни процедури. Исто така, имајќи предвид дека медиумите може меѓусебно да се здружат, но и дека и новинарите може да се здружат, само-регулацијата е потребна и во борбата против говорот на омраза. Неопходно е да се создадат и ефикасни механизми за набљудување на хомофобијата и трансфобијата, како и механизам на пријавување случаи на говор на омраза од граѓани и невладините организации. Но, исто така, потребно е Комисијата да создаде протоколи за соработка и утврдување на стандарди за прием на креирани или препратени претставки од само-регулаторните трла, како и стандарди за советодавна улога во функција на превенција на говорот на омраза.

Предизвици во борбата со хомофобичните и трансфобичните содржини на интернет

Употребата на говор на омраза, во најголемиот број случаи, се случува преку медиумите и интернетот, а интернетот, со можностите за поврзување што ги нуди, често го зајакнува опфатот и непосредноста на употребата на говорот на омраза. Истовремено, медиумите и интернетот се едни од главните средства не само за пренесување и зајакнување на вредностите кои говорот на омраза настојува да ги поткопа, туку и за користење на правото на изразување, кое е од суштинска важност за едно демократско општество. Интернетот опфаќа интернет страници, електронски апликации, електронска пошта и најразлични социјални мрежи и видео игри) и секако, други форми на комуникација кои допрва се развиваат. Натаму, некои од изговорените, објавени или на друг начин пренесени работи навистина се на лична иницијатива, додека пак, други содржини се производ на значајни деловни потфати. Некои од тие комуникации се предмет на различна форма на уредничка контрола, но останатите се појавуваат без претходно некој да ги прегледа, освен оној кој ја објавува таквата комуникација и се појавуваат без претходно знаење на лицето кое го обезбедува средството за комуникација. Во многу случаи авторот на комуникацијата може да се идентификува, но во други случаи тој или таа може да останат анонимни. Одредени комуникации стигнуваат до публиката речиси веднаш, но другите ќе зависат од волјата да се слуша, да се чита или на друг начин да се пристапи кон содржината која се пренесува. Некои комуникации се широко распространети и/или траат, но други едвај ќе бидат забележани и/или веднаш исчезнуваат. Сите овие разлики треба да се земат предвид при определувањето на опфатот на активностите за регулација и само-регулација, како и при определувањето, но и очекувањата во однос на тоа што може да се постигне со регулацијата и со само-регулацијата (Општа, пар. 131).

Сите овие предизвици, кои ги наметнува интернетот, се наметнуваат како прашања за кои Комисијата треба да изгради одредени стандарди,

имајќи ги предвид спецификите на веб порталите и социјалните мрежи. Во досегашната практика Комисијата има постапувано по поголем број претставки кои се однесуваа на дискриминација на интернет, а во врска со некои од нив има утврдено дискриминација пред се' врз основа на етничка припадност, боја на кожа, сексуална ориентација и родов идентитет и пол. Подолу е даден извадок од мислење во кое е утврдена дискриминација врз основ на сексуална ориентација и родов идентитет.

До Комисијата за заштита од дискриминација беше поднесена претставка од коалицијата Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници, против порталот Тетова сот, за текст објавен на порталот од 21 март 2017 година. Текстот е насловен "Студија: Хомосексуалноста е болест. Се употребува од слабите луѓе кои имаат за цел да постигнат успех". Според подносителот на претставката, цитираните истражувања се еднострани и погрешни, а се цитираат со цел да се дојде до поентата дека хомосексуалноста не е вродена, па, според тоа, да се дојде до заклучок дека хомосексуалците се болни, перверзни и штетни. Според подносителот на претставката, текстот изобилува и со навредливи тврдења кои го повредуваат достоинството на ЛГБТИ лицата, прикажувајќи ги како перверзни преносители на инфекции и виновници за ХИВ инфекцијата и за други сексуално преносливи болести.

Во едно друго мислење Комисијата, во 2017 година, исто така утврди дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет од веб порталот Пулс 24. Откако претставката била доставена на изјаснување до порталот, неговиот главен и одговорен уредник објави јавно извинување, но ја извести Комисијата дека не може да постапи по нејзините препораки за бришење на коментарите на Фејсбук страницата на порталот, бидејќи немале таква можност.

Се препорачува Комисијата, во Општата препорака, јасно да ја дефинира навредата и клеветата на социјалните мрежи од поттикнувањето говор на омраза со хомофобична/трансфобична содржина. Потребно е да се препорача, до веб порталите кои администрираат профили на социјалните мрежи, да ја имаат истата одговорност кон социјалните мрежи, исто како и кон веб порталот. Практиката има наметнато потреба од само-регулација на веб порталите, преку нивно здружување, или пак, преку поинтензивно здружување на нивните новинари во соодветни струкови здруженија кои имаат можност да постапуваат по случаи на говор на омраза на веб порталите, регистрирани во државава. Голем предизвик претставуваат веб порталите кои се регистрирани во друга држава, а имаат содржини кои се однесуваат на Република Северна Македонија. Голем предизвик се и социјалните медиуми администрирани од физички лица, на пример Фејсбук или Твитер профили, а коишто поставуваат содржини со говор на омраза, или пак, оние кои ја преземаат или со говор на омраза ја коментираат содржината. Тоа се содржини кои брзо се шират и брзо се примаат, лесно се модифицираат и тешко може да се утврди идентитетот на креаторот. Заради комплексноста на социјалните мрежи, Комисијата треба да развие препораки до општата јавност за последиците и одговорностите кои ги имаат граѓаните од ши-

рењето говор на омраза, како и да развие можности за ефикасна пријава на случаи на хомофобија и трансфобија. Исто така, потребно е да се подготват протоколи за соработка со Министерството за внатрешни работи, за брзо откривање на идентитетот на профилите.

4. Известување пред меѓународните организации и спроведување на нивните препораки

Известувањето за спроведувањето на конвенциите и известувањето пред одредени меѓународни тела претставува една од новите надлежности на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација и е веќе воспоставена активност на голем број органи на управата и Народниот правобранител, зависно од конвенцијата или од меѓународното тело, а со доминантна активност на Министерството за надворешни работи. Иако во претходниот Закон за спречување и заштита од дискриминација оваа надлежност не беше пропишана, сепак, Комисијата беше постојано контактирана од соодветните министерства одговорни да собираат информации за извештаите пред одделни договорни тела. Исто така, членови од Комисијата имаа остварено голем број средби со известувачи и лица одговорни да подготват одделни тематски или редовни извештаи за државата, но тоа биле активности врз основа, а на иницијатива на одделни органи и тела во рамки на ООН, ОБСЕ, ЕУ или на Советот на Европа.

Ваквата нова надлежност наметнува Комисијата да биде значително повеќе организирана за известување и следење на спроведувањето на препораките од одделните извештаи, што, пак, подразбира определување на вработено лице во административно-стручната служба, кое ќе има и обврска да подготвува информации во врска со известувањето пред договорните тела и другите органи и тела, но и да собира информации за спроведувањето на препораките. Оваа нова надлежност ја наметнува потребата од поинтензивна комуникација со секторите за меѓународна соработка во одделните министерства кои покриваат одделни области и со секторот што е одговорен за подготовка на извештаите во рамки на Министерството за надворешни работи.

Ваквото јакнење на капацитетот за известување, следење и спроведување на препораките, истовремено го засилува и капацитетот на Комисијата за известување и следење на спроведувањето на препораките кои се однесуваат на дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет.

Организацијата на обединетите нации, во тек на долгогодишното функционирање на договорните тела, како и преку работењето на Советот за човекови права и Канцеларијата на високиот комесар за човекови права, има развиено стандарди за оценување, известување и следење на состојбите со човековите права од аспект на правата на ЛГБТИ заедницата, во одделни области и во корелација со кршење на други права. Одделни договорни тела се фокусираат на состојбите во државите членки на дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов

идентитет во одделни области, на пример образование, здравство, пристап до судство, социјална заштита, домување и сл., а други пак, дискриминацијата по оваа основа ја врзуваат на одредени категории - деца, жени, припадници на расни или етнички малцинства, бегалци, лица со попреченост и сл. и често пати се утврдуваат ситуации на повеќекратна дискриминација или интерсекциска дискриминација (International; 2017: 35 стр).

Се препорачува Комисијата, Народниот правобранител и одделните органи на управата да ги следат стандардите за SOGIESC (сексуална ориентација, родов идентитет, родово изразување и полови карактеристики), и да имаат пристап при известувањето и следењето на спроведувањето на препораките од договорните тела.

Во 2018 година УНДП објави Листа на предложени показатели за индексот на вклученост на ЛГБТИ лицата. Овој индекс е потребен за да се измери насилството и дискриминацијата на ЛГБТИ лицата во одделните земји-членки, за да дадат насоки како да се собираат и обработуваат податоци и како да се спроведуваат истражувања, но и да се врзат правата на ЛГБТИ лицата со Агенда 2030 и со Целите за одржлив развој, кои се конкретни цели кои се однесуваат на ЛГБТИ лицата (Badgett; 2019: 15).

Подолу се дадени некои индикатори кои се применливи за состојбата во Република Северна Македонија и се однесуваат или се поврзани за дискриминацијата на ЛГБТИ лицата. Наведени се областите, под-областите, индикаторите и конкретната Цел за одржлив развој (SDG), доколку може да се врзе индикаторот со некоја од целите. Овие индикатори треба да ѝ помогнат на Комисијата да осознае каков вид информации треба да собира, обработува, анализира и доставува до соодветните договорни тела, или пак само да ги класифицира податоците добиени од другите институции. Овие индикатори, зависно од областа за која се наменети, се исто така од корист за одделните министерства и другите органи на управа при собирањето и претставувањето на податоците потребни при процесот на известувањето пред договорните тела. Но, ако се има предвид надлежноста на Комисијата да собира податоци и статистика, да ги чува и дистрибуира, овие индикатори може да помогнат во групирањето на податоците.

УНДП Листа на индикатори за индексот на вклученост на ЛГБТИ лицата

Пристап до образование

Спроведување политика против дискриминација на ученици

Индикатор: Постоене на конкретни механизми (на национално или на локално ниво) за пријавување случаи на SOGIESC поврзани со дискриминација, насилство и малтретирање кон учениците, вклучувајќи инциденти извршени од вработени во образованието, како што се наставници и друг училишен персонал.

SDG 4.5

Знаење

Различност-инклузивни наставни програми

Индикатор: Постојење училишни наставни програми што вклучуваат информации за сексуална ориентација, родов идентитет и родово изразување

SDG 4.7

Признавање

Правно признавање на родовите

Индикатор: Луѓето имаат можност да го определат својот род (национално признавање на правото на самоопределување на родот. Признавањето треба да не вклучува барања, како што е стерилизација, медицински интервенции, развод или психолошка дијагностика / проценка).

SDG 10.3 и 16.9

Ажурирање на полот/родот во документите

Индикатор: Достапност на централизирани протоколи за ажурирање на пол/род во службените сертификати (Обезбедува јасен административен процес или систем за промена на официјалните документи, а процедурата треба да биде јасна и достапна за сите).

SDG 10.3, 16.9

Статистичка вклученост

Индикатор: Вклучени се мерки на SOGIESC во системи за статистичко известување и дозволува пресметка за статистика на индекс за здравство, образование, економски резултати, насилство и политичко учество (Оценка дали постојат системи за известување и дали тие вклучуваат собирање податоци врз основа на ЛГБТИ статус или SOGIESC виктимизација. Исто така, кои групи на SOGIESC можат да се мерат, како и дали сите димензии на индексот се вклучени. Земјите треба, исто така, да имаат воспоставени политики да ги чуваат податоците безбедни и да ги чуваат од злоупотреба).

SSDG 16.17

Политичко учество

Учество на ЛГБТИ лицата во Собранието

Индикатор: Процент на пратеници и избрани функционери кои јавно се изјаснуваат како ЛГБТИ лица

SDG 5.5, 16.7

Јавно мислење

Општествена прифатеност на различните варијанти на SOGIESC

Индикатор: Процент на населението кои сметаат дека различната сексуална ориентација е општествено прифатлива (постоење на тело за еднаквост или институција за човекови права кои може да постапуваат по претставки за дискриминација во работните односи врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет)

SDG 10.3

Искуства со пријавување дискриминација во областа на работните односи

Индикатор: Процент на ЛГБТИ лица кои пријавиле дискриминација во областа на работните односи во последните 12 месеци (вклучително и оние кои не се пријавени во телото за еднаквост и не може да се известува во врска со нив).

SDG 10.3

Стапка на релативна невработеност

Индикатор: Процент на ЛГБТИ лицата кои се невработени, во однос на вкупниот процент на невработени лица (овој индикатор ја покажува неможноста да најдат работа при вработувањето)

SDG 8.5

Соодветни примања

Релативна стапка на сиромаштија

Индикатор: Процент на ЛГБТИ лицата кои живеат под стапката на сиромаштија, споредено со вкупниот процент на луѓето кои живеат под стапката на сиромаштија.

SDG 1.2

SOGIESC вклученост во здравственото законодавство и политики

Недискриминација на пациентите

Индикатор: постоење на законодавство и политики за недискриминација на пациентите кои припаѓаат на ЛГБТИ заедницата

Заштита на медицински податоци

Индикатор: чување и заштита на медицински информации (ова вклучува и пристап на пациентите до медицинските записи уште од нивното детство, особено за интерсекс лицата)

Согласност врз основа на информираност

Индикатор: Пациентите да бидат информирани и да дадат слободна согласност за медицински преглед (вклучување и тестирање од ХИВ)

Пристап до SOGIESC чувствителната здравствена заштита

Искуство со дискриминација и стигматизација при добивањето на здравствената заштита

Индикатор: Процент на лица кои биле дискриминирани врз основа на SOGIESC во добивањето на здравствената заштита (овде се вклучуваат не само претставките за дискриминација, туку и податоци од спроведени истражувања)

Варијациите на SOFIESC се сметаат за здрави

Индикатор: Варијациите на сексуалната ориентација, родовиот идентитет и родовото изразување се сметаат за здрави во медицинските упатства, протоколи и класификации.

Терапии за промена на полот

Индикатор: Постои законодавство кое овозможува ефикасна промена на полот

Криминал од омраза / поттикнување насилство

Постоење на законодавство за криминал од омраза и поттикнување насилство

Индикатор: Вклученоста на SOGIESC базирана на омраза, како отежнувачка околност во законодавството и во судската практика.

SOGIESC базирано насилство

Физичко, психолошко и сексуално насилство

Индикатор: процент на извршено насилство врз лица кои припаѓаат или се претпоставува дека припаѓаат на ЛГБТИ заедницата

Насилство врз бранителите на SOGIESC правата

Индикатор: вкупен број и процент на насилство за ЛГБТИ активистите и бранителите на правата на ЛГБТИ правата во последните 12 месеци

Азил базиран на SIGUESC

Индикатор: бројот на лица на кои им е доделен статус на азил заради прогон или добро основан страв од прогон поврзан со припадност или претпоставена припадност на ЛГБТИ заедницата

Пристап до правда на ЛГБТИ лицата

Обуки во правосудниот сектор

Индикатор: Постојење на задолжителни обуки на вработените во правосудството, кои вклучуваат теми поврзани со заштита на човековите права на ЛГБТИ лицата и објаснување на SOFIESC правата

Доверба во правосудниот систем

Индикатор: Процент од припадниците на ЛГБТИ лицата кои сметаат дека правосудниот систем е доволно ефикасен за да пружи заштита на ЛГБТИ

Мониторинг на насилство врз ЛГБТИ лицата

Индикатор: Развиен систем на мониторирање и известување на случаите на насилство

Насилство врз ЛГБТИ лицата во институциите

Индикатор: насилство врз ЛГБТИ лицата во местата за притвор (како места за притвор, според Конвенцијата против тортура, се сметаат установите за ментално здравје, полициските станици и одделенијата за притвор)

Правила за притворање

Индикатор: Постоене на правила за притворање кои го вклучуваат правото на самоопределување на родовиот идентитет и родовото изразување, особено на трансродовите лица.

Известување пред Советот на Европа

Европската комисија против расизам и нетолеранција (ЕКРИ), тело во рамките на Советот на Европа, составено од независни експерти, на секои пет години подготвува извештаи за секоја земја-членка за состојбите со човековите права од аспект на дискриминација, нетолеранција и говор на омраза и дава препораки за надминување на состојбите. За прв пат, ЕКРИ во петтиот циклус на известување, во извештаите за земјите-членки, отворија нови поглавја кои се однесуваат на ЛГБТИ лицата, кои претходно не беа опфатени. И во Извештајот што се однесува на Македонија, усвоен во 2016 година, се забележани голем број повреди на правата на ЛГБТИ лицата, од аспект на говор на омраза, криминал од омраза и дискриминација во различни области (некои содржини од Извештајот се цитирани и во делот што се однесува на Општата препорака).

Една од обврските што ќе ги има Комисијата, е да подготви податоци за степенот на спроведување на препораките од петтиот циклус на мониторирање и да подготви податоци за дискриминацијата на ЛГБТ лицата за следниот, шести циклус на мониторирање. За таа цел, потребно е Комисијата да подготви информации, не само за нејзината надлежност, (постапување по претставки, општи препораки, реализирани обуки и сл.), туку, за прв пат, со додадената надлежност за известување, да собере релевантни податоци од останатите институции, кои се однесуваат на недискриминацијата (судски случаи, претставки кај Народниот правобранител, истражувања спроведени од органи на управата или цивилното општество, случаи на дискриминација пријавени во синдикатите, анализи на податоци од други државни органи и сл.). Заради оваа нова надлежност, за да се спроведува ефикасно известување за дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, вклучително и другите основи на дискриминација, потребно е да се прецизира

протокол за размена на информации со Министерството за надворешни работи, како институција која е одговорна за комуникација со ЕКРИ.

5. Постапување по претставки

Комисија за спречување и заштита од дискриминација

Во текот на функционирањето, Комисијата за заштита од дискриминација, од формирањето до нејзиното укинување, на 22 август 2019 година, има постапувано по голем број претставки врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, и кај дел од нив има утврдено дискриминација. Најголемиот дел од нив биле поднесени од здружение на граѓани и се однесувале за поттикнување дискриминација или вознемирување од страна на класичните медиуми или за дискриминација извршена на социјалните мрежи, дискриминација во учебниците, а мал број за пристап до добра или услуги, за работни односи или здравствена заштита. Може да се заклучи дека припадниците на ЛГБТИ заедницата не се доволно охрабрани да поднесат претставка за дискриминација, што пак, не е воопшто знак дека таа не постои, туку напротив, дека таа е длабоко вкоренета и лицата имаат страв да ја декларираат својата сексуална ориентација или родовиот идентитет. Честа е појавата на дискриминација на претпоставена сексуална ориентација и родов идентитет, но и во такви ситуации недостасува пракса на пријавување дискриминација. Во досегашната пракса на Комисијата се покажа како голем недостаток постоењето докази кои ќе го претворат случајот на дискриминација очигледно веројатен и товарот на докажување ќе падне на потенцијалниот дискриминатор, односно, кога понудените факти ќе добијат третман на валиден доказ. Ова се однесува и за неколку случаи на пријавена дискриминација. Во претставките, во кои е наведено постоење на дискриминација врз ЛГБТИ лицата, преку изјави дадени во медиумите, често пати, во своите мислења, Комисијата се повикуваше на слободата на говорот и изразувањето. Во случаите на дискриминација во учебниците, пак, се повикуваше на слободата на научното творештво.

Имајќи го предвид сето ова, на Комисијата и се препорачува да:

- Ја зајакне соработката со невладините организации, за да можат да ги охрабрат припадниците на ЛГБТИ заедницата да пријавуваат индивидуални случаи на дискриминација.
- Да развие интересен протокол за проценка на валидноста на фактите и доказите и нивна релевантност во процесот на докажување на дискриминацијата или во пренесувањето на товарот на докажување на потенцијалниот дискриминатор, во различни области, а врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет.
- Да се спроведе обука за прашања поврзани со родовиот идентитет и сексуалната ориентација. Ова е неопходно, бидејќи членовите на Комисијата се претпоставува дека ќе имаат различен обем и

квалитет на знаење за дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет. Особено ако се има предвид дека членовите работат претставки, кои се распределени кај нив според датумот на доставување, а не според специјализирани области или основи, ги подготвуваат предлог-мислењата и ги доставуваат до останатите членови. Преку обуки, ќе се обезбеди приближно воедначено знаење и пристап во третирањето на содржината на претставките, фактите и доказите.

- Да се создаде воедначен пристап во подготовката на мислењата, запазувајќи унифициран урнек, правилно користење на терминологијата, воедначено користење на регулативата, реферирањето на доказите и објаснувањето на дискриминаторската ситуација и воедначено дефинирање на препораките. Ова е потребно заради поефикасно спроведување на препораките и набљудување на нивното спроведување.
- Да се воведи поефикасно користење на мислењата, доколку странката покрене судска постапка, како и полесно користење на содржината во мислењето, доколку Комисијата се јави како вмешувач во судската постапка.

Народен правобранител

По усвојувањето на уставните амандмани и додавањето на надлежноста на Народниот правобранител да постапува по случаи на дискриминација, оваа институција има постапувано по претставки за дискриминација и во дел од нив истата ја има утврдено. Во досегашната практика се покажа оскудност во содржината на мислењата, бидејќи детаљно не се објаснува ситуацијата, не се реферираат детаљно и унифицирано доказите, а препораките често пати се недоволно прецизни. Кога одлучува по претставки за дискриминација во јавниот сектор, може да се заклучи дека немаат синхронизиран пристап со Комисијата (да се информираат меѓусебно дека имаат добиено претставка во јавниот сектор) и немаат воедначен пристап во врска со претставката, како и заеднички да собираат докази и меѓусебно да ги споделуваат. Иако е индивидуален орган, сепак Народниот правобранител има неколку заменици, кои се избрани од Собранието, а еден од нив работи во доменот на недискриминацијата. Исто така, неколку државни службеници се вклучени во работењето по претставки, но се забележува дека регионалните канцеларии, раководени од заменик Народен правобранител, не постапуваат по претставки за дискриминација, туку само ги препраќаат во централната канцеларија во Скопје. И кај замениците на Народниот правобранител, како и меѓу државните службеници, нема воедначено знаење кое се однесува на дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет.

- Се препорачува Народниот правобранител :
- Да ја засили соработката со Комисијата за спречување и заштита од дискриминација и двете институции да го направат, потпишаниот Меморандум за соработка, од 2011 година, ефикасен, односно, да се информираат меѓусебно за претставката што е добиена во јавниот

сектор, да разменуваат информации во врска со доказите по одделната претставка и да имаат синхронизиран пристап во утврдувањето на дискриминацијата и во давањето препораки.

- Да го зајакнат квалитетот на мислењата од формален и од содржински аспект и во детали да ја опишат дискриминаторската ситуација. Ова е потребно за да може, меѓу останатото, мислењата да имаат и едукативен карактер и превентивно да делуваат меѓу сите субјекти во државата.
- Да им се овозможи, со промена на легислативата, на регионалните канцеларии да постапуваат по претставки за дискриминација. Тие полесно ќе може да ги соберат релевантните докази, поблиски се до локалната заедница и можат да играат и поголема превентивна улога во доменот на недискриминацијата.
- Да се зајакнат капацитетите на замениците на Народниот правобранител и на вработените, со знаења кои се однесуваат на дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет.

6. Собирање, чување и дистрибуција на статистички податоци

И во новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација, како и во претходниот, не е до крај дефинирана надлежноста на Комисијата во врска со прибирањето на статистичките податоци. Имено, во новиот закон стои дека Комисијата “прибира и објавува статистички и други податоци и формира бази на податоци во врска со дискриминацијата”, но не е до крај јасно каков вид статистички податоци и од кого треба да се прибираат, или поточно, дали од органите на управата, судството, Народниот правобранител, невладините организации, меѓународните организации и сл. Ваквиот т.н. правен стандард, со недоволна определеност на надлежноста во овој домен на Комисијата, може да се искористи како предност и да се креира практика, зависно од капацитетот - кадровски и технички - којшто ќе го има Комисијата, за да создаде практика на посеопфатно прибирање на податоците и нивно обработување и чување, и да се наметне во системот за заштита од дискриминација како централна институција која ги генерира податоците што се однесуваат на еднаквоста и недискриминацијата.

Во досегашното работење Комисијата водеше интерна база на податоци којашто се однесуваше на претставките, а податоците се групирала според подносителот на претставката, областа на дискриминација, основот на дискриминација, дали е утврдена дискриминација и дали претставката е завршена со донесено мислење. Ваквата интерна база овозможуваше да се добијат податоци за Годишниот извештај, како и за тековни потреби на Комисијата и на други субјекти. Во Годишниот извештај за 2018 година, Комисијата за првпат ги претстави и претставките по основ на сексуална ориентација.

Врз основа на законските надлежности се препорачува Комисијата, во доменот на прибирањето, чувањето и објавувањето на статистичките

податоци, кои се релевантни за заштита од дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, да ги преземе следниве активности:

- Утврдување протокол за собирање на статистички податоци од Заводот за статистика, кои ќе и бидат од корист на Комисијата. Имено, во обрасците што се пополнуваат за потребите на Заводот за статистика, онаму каде што е применливо, граѓаните да се изјаснат за својата сексуална ориентација и родов идентитет. Со вкрстување на податоците ќе се добијат статистички податоци за степенот на исклученост или повреда на некои права при добивање на услугите. Исто така, ваквите податоци можат да се групираат и по основ на сексуална ориентација и родов идентитет и ќе овозможат правилно креирање на јавните политики во различни сфери кои потоа ќе помогнат во унапредувањето на правата на ЛГБТИ лицата. При прибирањето на податоците, како што беше кажано, може да бидат применливи УНДП индикаторите за индексот на исклученост на ЛГБТИ лицата. На ваков начин ќе се добијат податоци кои ќе потврдат одредена системска, индиректна дискриминација и ќе помогнат во докажување во евентуални случаи на *actio popularis*. На пример, со вака добиените податоци може да се види процентот на ЛГБТИ лицата на пазарот на трудот, застапеноста во политичките партии, процентот на ЛГБТИ студенти, нивниот опфат во студентските домови, корисниците на социјални бенефиции, земјоделски субвенции и сл.
- Прибирање на податоци за пријавени случаи на врсничко насилство во основните и средните училишта, заради реална или претпоставена припадност на ученикот на ЛГБТИ заедницата. Имајќи предвид дека бројот на основните и средните училишта е голем, потребно е Министерството за образование и наука да води ваква база на податоци и да ја споделува со Комисијата, а Комисијата може да помогне во дефинирањето на протоколите за известување, кои треба да ги користи стручно-педагошката служба во училиштата.
- Потребно е да собира податоци од студентските правобранители за пријавена дискриминација по основ на сексуална ориентација и родов идентитет.
- Потребно е да прибира податоци за пријавена дискриминација кај синдикатите и невладините организации, врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет во областа на работните односи. Ова прибирање на податоци е потребно да биде воспоставено врз основ на протокол кој ќе ја дефинира динамиката на собирање податоци, како и видот на податоци (на пример, вид на деловен субјект, населено место, занимање, спецификација на основот на дискриминација, обликот на дискриминација и сл.).
- Прибирање податоци од Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги и од само-регулаторните тела на медиумите за пријавена или забележана дискриминација во медиумите.

- Прибирање податоци за судски случаи на дискриминација и добивање податоци за претставки за дискриминација, доставени до Народниот правобранител и Дирекцијата за заштита на лични податоци.
- Прибирање податоци од единица на локална самоуправа по дискриминаторски основи и поголема координација со институциите на локално ниво.
- Соработка со академската заедница, невладините организации и меѓународните организации заради создавање база на статистички податоци за дискриминација на ЛГБТИ лицата, добиени од спроведени истражувања на целен или репрезентативен примерок. Ваквата база на податоци треба да биде јавно достапна и да им помогне и на другите институции во креирањето на политиките.
- Комисијата, статистичките податоци прибрани од примарни или секундарни извори, потребно е соодветно да ги обработува, да ги класифицира и да ги прикажува квартално (што претставува и една од надлежностите на Комисијата за квартално известување), да ги сублимира во годишниот извештај и да ги доставува врз основа на барање на заинтересираните субјекти. На ваков начин Комисијата нема да известува само за своето работење, вообичаено најмногу за постапувањето по претставките, туку и за состојбата со дискриминацијата во државата и системскиот пристап во заштитата од истата.
- Потребно е Комисијата прибраните податоци да ги обработува и да ги прикаже на разбирлив начин за сите граѓани и да овозможи да бидат јавно достапни на веб страницата.

7. Формирање советодавно тело на експерти од областа на правата на ЛГБТИ лицата

Новиот закон и⁴ овозможува на Комисијата да формира различни советодавни тела на експерти по различни прашања. Имајќи предвид дека дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет може да се евидентира во различни области и дека може да биде поврзана со други основи и да претставува повеќекратна или интерсекциска дискриминација и е релативно нов основ на дискриминација, се наметнува потребата од дополнителни експертски совети. Како што беше напоменато и претходно, членовите на Комисијата, коишто ќе бидат именувани, како што е случај и во сите други колективни тела, имаат различно искуство и знаење за одделни области и основи за дискриминација. За да се постигне приближно воедначена практика на Комисијата, покрај дополнителното усовршување, може да помогнат и совети на експерти.

Се препорачува:

- Експертите да бидат избрани врз основа на претходно утврдени критериуми од Комисијата, со јасно утврдени обврски и јавно објавен оглас.

- Да бидат лица со искуство во истражувањата на правата на ЛГБТИ лицата, за бранење на нивните права или известувачи за состојбата со нивните права.
- Експертите да им помогнат на членовите на Комисијата и на административната служба во подготовката и во реализацијата на неколку активности заради спроведување на надлежностите. Се препорачува експертите да помогнат во подготовката на критериумите за прибирање на податоците и нивното групирање, во подготовката на информативните материјали, подготовка на тематските извештаи и општите препораки, како и во постапката за утврдување на дискриминација во доставените претставки, доколку претставката дозволува јавност во донесувањето на мислењето. Доколку не дозволува јавност, се препорачува Комисијата да ги консултира експертите, без да го открива идентитетот на подносителот и на другите лица спомнати во претставката.
- Се препорачува да не се консултира експерт за претставка со која бил или е поврзан, на каков било начин, со подносителот на претставката или со потенцијалниот дискриминатор.

8. Зголемување на јавната свест, информирање и едукација

Во македонското општество има висок процент на нетолеранција кон лицата кои имаат различна сексуална ориентација од хетеросексуалната ориентација и различен родов идентитет. Има повеќе културолошки и социолошки причини за оваа појава и се утврдуваат голем број стереотипи и предрасуди кои резултираат со силна социјална дистанца. Ова го потврдуваат и резултатите од двете најнови анкети спроведени за потребите на Институтот за човекови права.

Висок процент на испитаници не поддржуваат вклучување на хомосексуалците во сфери на дејствување и поведенија кои им овозможуваат да дејствуваат непречено и да се самореализираат во општеството. На овој начин, индиректно, нивните ставови поддржуваат латентна дискриминација на оваа група граѓани во општеството. Неодобрувањето во поглед на формите на јавно покажување на својата ориентација кај трансродовите лица и покажувањето афекција меѓу хомосексуални лица (држење за раце, бакнување во јавност, облекување како припадници од друг род), дополнително го потврдува имплицитното неприфаќање на хомосексуалците како група чија сексуална ориентација е надвор од општествените норми и не треба да биде јавно демонстрирана....(Оценка; 2019: 40 стр.) Значаен дел од испитаниците манифестираат социјална дистанца во рамки на нивната секојдневна интеракција, евидентно низ нискиот процент на испитаници кои имаат познаници-хомосексуалци и уште понискиот процент на пријателства со овие лица, што ја потврдува констатацијата за високиот степен на неприфаќање на хомосексуалците како познаници, пријатели или соработници, односно како интегрален дел на нашата заедница.

Резултатите дополнително покажаа постоење на висок степен на предрасуди кон хомосексуалноста и превалентната интерпретација на хомосексуалноста како болест/пореметување, што директно може да се поврзе со тенденцијата хомосексуалните лица да бидат исклучени од вршење одредени дејности, на пример да работат како наставници (Оценка; 2019: 41 стр.).

Зголемувањето на толеранцијата кон припадниците на ЛГБТИ лицата и превенцијата од дискриминација е системски и долгорочен пристап, односно вклученост на органите на управата, медиумите, Комисијата, Народниот правобранител и невладините организации. Сепак, Комисијата, како тело за еднаквост, потребно е да го координира овој системски пристап, но и да реализира активности кои се во исклучителна надлежност на Комисијата.

Во досегашното работење на Комисијата, со поддршка на странски донатори, подготвени се прирачници за спроведување обука за заштита од дискриминација. Членовите биле едукатори на обуки организирани од невладини организации или Академијата за судии и јавни обвинители и учествувале на едукативни настани наменети за засегнатите страни на локално ниво. Сепак, обуките на тема дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, кои се реализирани од Комисијата, се малубројни и инцидентни.

За Комисијата да ја исполни својата надлежност во доменот на информирањето и едукацијата и се препорачува да се преземат следниве активности:

- Комисијата да подготви комуникациски план за подигнување на јавната свест за постоењето на дискриминацијата на ЛГБТИ лицата и борба против предрасудите и стереотипите. Потребно е да се дефинираат алатките за комуникација, видовите медиуми и содржината која треба да се пренесе. Потребно е да се обезбедат можности за бесплатно реализирање јавна кампања на некои од националните медиуми и да се обезбедат државни средства и средства од донатори за подготовка на промотивен материјал.
- Потребно е Комисијата, во соработка со експерти, да подготви едукативен материјал за недискриминација на ЛГБТИ лицата, кој ќе биде дистрибуиран до одделни целни групи. Потребно е да се обезбедат средства за подготовка на материјалите и нивна дистрибуција.
- Се препорачува Комисијата да подготви едукативен материјал на неколку јазици- на македонски и на јазиците што ги зборуваат заедниците кои не се мнозинство, кој ќе се однесува на недискриминација на ЛГБТИ лицата и ќе биде поставен во вид на аудио, видео и текстуални содржини на веб страницата на Комисијата, а се' со цел да може да се користи од заинтересирани едукатори. Се препорачува ваквиот едукативен материјал, со заштита на авторските права, да биде преземен од релевантни меѓународни организации (како што е на пример ИЛГА или ЕКВИНЕТ) и да биде соодветно преведен и прилагоден на македонски контекст.

- Се препорачува Комисијата, со помош на надворешни експерти, да подготви програма и материјал за обука на одделни целни групи (студенти, вработени во администрација, новинари и сл.) и да реализира обука за сертифицирани обучувачи. Исто така, се препорачува за реализација на обуките да обезбеди средства од државниот буџет и да реализира заеднички активности со невладини организации, врз основа на проекти поддржани од странски донатори.

9. Подготовка на тематски извештај

Во претходниот Закон за спречување и заштита од дискриминација постоеше и надлежност на Комисијата да спроведува истражувања. Во координација со Комисијата беа спроведени истражувања кои се однесуваа на дискриминација во огласите за вработување, сегрегацијата на децата Роми во образовниот процес, родовиот јаз во плати, соодветното приспособување на работното место на лицата со попреченост и дискриминацијата на припадниците на малите религиозни заедници. Сепак, законодавецот, во новиот закон оваа надлежност на Комисијата ја има отстрането, најверојатно затоа што сметал дека истражувањата се повеќе карактеристични за високообразовните установи и институтите и дека Комисијата може да реализира вакви активности во соработка со нив. ЕКРИ, во последниот Извештај за државата, меѓу останатото, ја дава и следнава препорака:

ЕКРИ препорачува властите да спроведат независно и сеопфатно истражување за сите облици на дискриминација на припадниците на ЛГБТ заедницата, заедно со таа заедница. Ова истражување, исто така, треба да отвори простор за изготвување и усвојување на акциски план за елиминирање на таквите облици на дискриминација (ЕКРИ Извештај; 2016: 131 параграф).

Доколку оваа препорака на ЕКРИ до Република Северна Македонија се поврзе со сегашните надлежности на Комисијата, ќе биде најблиску до надлежноста за подготовка на тематски извештаи. Имајќи предвид дека претходната Комисија не ја оствари оваа обврска и најверојатно ќе се повтори како препорака во следниот циклус на мониторирање, се препорачува Комисијата да пристапи кон организирање и спроведување системско истражување, во соработка со невладините организации коишто ги претставуваат правата на ЛГБТИ лицата. Дел од невладините организации имаат спроведено истражувања во различни области за дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет и се препорачува да се искористи нивното истражувачко искуство. Се препорачува Комисијата, заедно со Заводот за статистика, органите на управата, невладините организации и претставници на академската заедница, да пристапат кон определување на примерокот на истражувањето и да спроведат истражување со користење неколку техники за собирање податоци, како што се анкетаирањето, интервјуирањето и фокус-групата меѓу лица кои припаѓаат и оние кои не припаѓаат на ЛГБТИ заедницата. Се препорачува да се истражи дискриминацијата во областа на образованието, здравството, работните односи, социјалната заштита, домувањето, политичкиот живот и медиумите. Се препорачу-

ва и да се истражат не само манифестациите на дискриминација, туку и причините за нејзиното постоење. Исто така, се препорачува да се истражи и специфичноста на дискриминацијата кај одделните категории, односно дискриминацијата кон геј мажите, лезбејките, бисексуалците, транс-мажите, транс-жените и интерсекс лицата. Врз основа на добиените податоци, потребно е Комисијата, во соработка со Министерството за труд и социјална политика-како одговорен орган за управување со подготовката на Стратегијата за еднакви можности, да пристапат кон инклузивен процес за подготовка на акциски план. Но, бидејќи сегашната Стратегија за еднаквост и недискриминација има важност до 2020 година, потребно е најпрвин Министерството за труд и социјална политика појасно да го дефинира, како стратешка цел, проблемот со дискриминација на ЛГБТИ лицата и потоа да се пристапи кон подготовка на акциски план за недискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет. Акцискиот план треба да биде подготвен врз основа на креирање политики за надминување на проблемите евидентирани во резултатите од истражувањето, со вклученост на претставници од органите на управата и претставници од цивилното општество.

Како втор тематски извештај се препорачува да биде во доменот на дискриминацијата на трансродовите лица во областа на здравствената заштита и во областа на пристап до добра и услуги. Невладините организации известуваат во своите извештаи за дискриминација на трансродовите лица при лекарските прегледи и при добивањето терапии. Ваков извештај се препорачува да се подготви во соработка со невладините организации преку интервјуирање на трансродови лица кои биле жртви на дискриминација и со вработени во здравствени установи кои имале контакт со транс лица за да се видат нивните перцепции и евентуални погрешни сфаќања. Врз база на сознанијата се препорачува Комисијата да пристапи кон подготовка на препораки.

Транслицата често пати се жртви на директна дискриминација и вознемирување при пристапот кон добра и услуги заради лесното профилирање, односно заради воочлива разлика од мнозинството (како што се воочливи карактеристиките на лицата со различна боја на кожа или други расни или етнички обележја, телесните инвалиди и слепите лица, лицата кои носат одредени религиозни симболи или се облечени во склад со одредени религиозни норми и сл.). Ваквата експресна социјална дистанца кон транс лицата често пати создава нивно исклучување од можноста да добијат одредена услуга. Ваквата реакција е резултат и заради т.н. “заштита на угледот на фирмата”. Ова особено е забележано при пристапот во угостителски објекти, базени, културни настани и сл. И Комисијата, во досегашната практика, има утврдено дискриминација на трансродово лице при пристап до услуга. Како и во претходниот случај, и овде треба да се направи истражување, преку реализирање интервјуа со транс лица.

И здружението на граѓани “Маргини” во извештајот го наведуваат следново:

Во 2018 година се документирани 8 случаи на дискриминација кон трансродовите луѓе, од кои во 6 случаи жртви се транс-жени, а во 2 транс мажи. Најголем дел од случаите (4) се однесуваат на дискриминација во

пристапот до добра и услуги во приватниот сектор. Во 3 случаи на транс луѓето им било одбиено да влезат во кафуле или ресторан, а во еден случај на транс жена ѝ била одбиена услуга од агенција која посредува за вадење на бугарско државјанство.

10. Резиме на препораките

Комисија за спречување и заштита од дискриминација

- Донесување општа препорака за намалување на говорот на омраза базиран на хомофобија и трансфобија и општа препорака за надминување на дискриминаторските содржини во учебниците на сите нивоа на образование.
- КСЗД, според новиот закон, има надлежност да дава придонес во процесот на изготвување и примена на образовни материјали и програми. Заради ова, во документот се даваат упатства на кои аспекти на недискриминација треба да се насочи КСЗД, кон кои наставни предмети и на кој начин и со кои институции треба да соработува, што пак, е во корелација со изготвувањето на општата препорака која се однесува на учебниците.
- Во согласност со претходниот закон, Комисијата имаше надлежност да реализира истражувања, но е отстранета со новиот закон. Сепак, постои можност да подготвува тематски извештаи, кои треба да бидат базирани на истражувања, анализи и соработка со државни институции и невладини организации. Користејќи ја оваа надлежност, се препорачува, КСЗД да подготви тематски извештај, базиран на сеопфатно истражување, согласно со препораките на ЕКРИ, како и тематски извештај за дискриминација на транс родовите лица при пристапот кон добра, услуги и здравство.
- Во Документот се препорачува КСЗД, во процесот на известување на државата пред договорните тела на Обединетите нации, да ги прати стандардите, коишто одделни договорни тела ги имаат развиено во доменот на правата на ЛГБТИ лицата, и да собира и синтетизира релевантни информации за дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, потребни за одделните договорни тела. Бидејќи ЕКРИ подготвува извештаи кои имаат специјализирани делови за говор на омраза кон ЛГБТ заедницата и политиките за намалување на дискриминација кон оваа заедница, се препорачува КСЗД активно да се вклучи во шестиот циклус на мониторирање и да обезбеди соодветни информации, како и да развие протоколи за следење на спроведувањето на препораките.
- Документот разработува препорака за унапредување на Протоколот за постапување по претставки врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, којшто го има донесено КЗД.

- Се разработува препорака за формирање советодавно тело од експерти во областа на дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет.
- Се разработува препорака за собирање, чување и објавување податоци кои се однесуваат на дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет.
- Разработена препорака за развивање модул за обука за недискриминација на ЛГБТИ лицата.

Народен правобранител

- Препорака за зајакнување на образецот на мислењата за истите да делуваат едукативно и превентивно.
- Препорака за соработка со КСЗД.

Министерство за труд и социјална политика

- Препорака да се подготви акциски план за недискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет
- Препорака за внесување специфични цели кои се однесуваат на сексуалната ориентација и родовиот идентитет во идната стратегија за еднаквост и недискриминација.
- Препорака до Националното координативно тело за недискриминација
- Препорака за создавање интер-секторска работна група за недискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, со наведување приоритети на активности и модели на координација.
- Препорака за расправа по документи кои се во фаза на изработка на одделни институции, застапени во НКТ.

БИБЛИОГРАФИЈА

Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, (2017), Истражување на мислењето на публиката во Република Македонија, Скопје;

Badgett, M.V.L., & Sell, R. (2018). A Set of Proposed Indicators for the LGBTI Inclusion Index. New York, USA;

Влада на РМ, (2006), Методологија за анализа на политиките и координација, донесена на седница на Владата на Република Македонија, одржана на 13. 4 2006 година, Скопје;

Влада на РМ, (2015), Стратегија за еднаквост и недискриминација, 2015-2020, Скопје;

ЕКРИ, Совет на Европа, (2016), Извештај на ЕКРИ за поранешна југословенска Република Македонија, Стразбур;

ЕКРИ, Совет на Европа, (2015), Општа препорака на ЕКРИ бр. 15 во однос на борбата против говор на омраза, Стразбур;

Закон за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, објавен во Службен весник на РМ, бр 247 од 31 12 2018 година;

Закон за спречување и заштита од дискриминација, објавен во Службен весник на РСМ, бр. 101 од 22 август 2019 година;

International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association: 565 Kirichenko K, United Nations Treaty Bodies: References to sexual orientation, gender identity, gender expression and sex characteristics 2016 (Geneva: ILGA, November 2017);

Јадровски, И., Јовановска Кануркова, Ј., Гелевска, М. (2019), Извештај за имплементација на Законот за спречување и заштита од дискриминација 2011-2018, Скопје, Мрежа за заштита од дискриминација;

Комисија за заштита од дискриминација, (2019), Годишен извештај за 2018 година, Скопје;

Комисија за заштита од дискриминација, (2018), Годишен извештај за 2017 година, Скопје;

Комисија за заштита од дискриминација, (2017), Годишен извештај за 2016 година, Скопје;

Министерство за образование и наука, (2018), Стратегија за образованието, Скопје;

Мицевски И. Анализа на известувачките рамки во медиумското покривање на теми поврзани со ЛГБТИ- заедницата, Скопје, Коалиција СЗПМЗ;

Оценка на јавното мислење и нивото на перцепција за сексуалната ориентација и родовиот идентитет, како основи за утврдување дискриминација (2019), Скопје, Development SolutionW;

Преглед на состојбите со политиките кои ги засегаат ЛГБТИ луѓето. Прекршување на човековите права на ЛГБТИ луѓето (2019), Скопје, Коалиција Маргини;

Костарова, Унковска Л. (2018), Нееднаквости во здравјето и правата на ЛГБТ- младите на 13 и 15 години во Северна Македонија, Скопје, Коалиција Сексуални и здравствени права на маргинализирани групи;

Христина Шулевска (2015) Анализа на состојбата со говорот на омраза во Република Македонија, Скопје, Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија.

